

دورہ مقدماتی

۳

زبان قرآن

صرف مقدماتی

محمد

فهرست

بخش اول / مقدمات

درس اول علوم عربی، علم صرف ۱۳
قواعد زبان، علوم چهارده گانه عربی، تعریف علم صرف، فایده علم صرف، حروف و
علم صرف، کلمه و اقسام آن، تعریف فعل، اسم، حرف.

درس دوم حرکات، تنوین، ضوابط ۱۷
الفیای زبان عربی (حروف هجاء)، اساسی حروف الفبا، حرکت و سکون، تعریف تنوین و
اقسام آن، ضوابط: تشدید، مد، قطع، وصل.

درس سوم تقسیمات فعل و اسم ۲۰
مقدمه، اقسام ششگانه فعل: ثلاثی و رباعی (مجرد یا مزید)، ماضی، مضارع و امر، معتدل
و صحیح، لازم و متعدی، معلوم و مجهول، مثبت و منفی، اقسام ششگانه اسم: ثلاثی،
رباعی و خماسی، (مجرد و یا مزید)، مصدر و غیره، مصدر، جامد و مشتق، مذکر و
مؤنث، مفرد و مثثنی و جمع، معرفه و نکره، نمودار تقسیمات فعل و اسم.

بخش دوم / اقسام فعل

درس چهارم فعل ماضی (۱) ۲۹
اقسام فعل، تعریف فعل ماضی، حالت‌های فاعل: غایب، مخاطب، مذکر و مؤنث، مفرد،
مثثنی و جمع، متکلم (وحد و مع الفیر)، نمودار صیغه‌های چهارده گانه فعل، صرف شش
صیغه فعل ماضی غایب.

درس پنجم فعل ماضی (۲) ۳۵
صرف شش صیغه مخاطب و دو صیغه متکلم فعل ماضی، نشانه‌های فاعل یا ضمیرها
در فعل ماضی، حروف اسلی و زاید، وزن و سنجش کلمات.

درس نهم فعل مضارع ۴۱

تعریف فعل مضارع، روش ساختن صیغه اول فعل مضارع، علامتهای رفع فعل مضارع، چگونگی حرکت عین الفعل مضارع، نکات: نشانه‌های فاعل یا ضمیرها در صیغه‌های مختلف فعل مضارع، چگونگی حروف اتین در صیغه‌های فعل مضارع، صیغه‌های مشترک در فعل مضارع.

درس دهم فعل امر ۲۸

تعریف فعل امر، تعداد صیغه و انواع امر، طرز ساختن امر به لام از مضارع، معنی لغوی و اصطلاحی جزم، نمونه صرف فعل امر، چگونگی حرکت یا سکون لام امر، طرز ساختن امر به سینه، چگونگی داخل شدن همزه بر سر امر به صیغه و تعیین حرکت آن، صرف امر به صیغه (حاضر).

درس هشتم حالات فعل مضارع (۱) ۵۴

ویژگی‌ها و حالات فعل مضارع، حالت اول: فعل حال و مستقبل، حروف حال و استقبال، حالت دوم: مضارع نفی، حروف نفی، حالت سوم: مضارع استفهامی، حروف استفهام.

درس نهم حالات فعل مضارع (۲) ۵۹

حالت چهارم: مضارع منصوب، علایم نصب، حروف ناصب، حالت پنجم: مضارع مجزوم، علایم جزم، حروف جزم، اذات شرطه، جدول نمونه صرف ماضی، مضارع مرفوع، منصوب، مجزوم، منفی و استفهامی.

درس دهم باب‌های ثلاثی مجرد و مزید ۶۶

تسمیات فعل در زبان عربی، وزن‌ها و باب‌های فعل ثلاثی مجرد، وزن‌ها و باب‌های ثلاثی مزید، جدول ماضی، مضارع و مصدر بابهای فعل ثلاثی مزید.

درس یازدهم باب‌های ثلاثی مزید (۱) ۷۰

وزنهای ماضی، مضارع و مصدر باب افعال، موارد کاربرد این باب در فعل‌های مختلف، چگونگی همزه باب افعال، صرف ماضی و مضارع باب افعال، معنای مشهور باب افعال، تعریف فعل لازم و متعدی.

درس دوازدهم باب‌های ثلاثی مزید (۲) ۷۴

وزن‌های ماضی، مضارع و مصدر باب تفعیل، موارد کاربرد این باب در فعل‌های مختلف ومعنای مشهور این باب، اوزان ماضی، مضارع و مصدر باب مفاعله، موارد کاربرد این باب در فعل‌های مختلف، وجوه مشترک بین سه باب افعال، تفعیل و مفاعله.

درس سیزدهم باب‌های ثلاثی مزید (۳) ۷۹

وزن‌های ماضی، مضارع و مصدر باب تفاعل، موارد کاربرد این باب در فعل‌های مختلف، معنای مشهور باب تفاعل، وزن‌های ماضی، مضارع و مصدر باب تفاعل، موارد کاربرد این باب در فعل‌های مختلف، معنای مشهور این باب، وزن‌های ماضی، مضارع و مصدر باب افتعال، موارد کاربرد این باب و معنای مشهور آن، قاعده ابدال باب افتعال، وزن‌های ماضی، مضارع و مصدر باب انفعال و موارد کاربرد این باب و معنای باب انفعال.

درس چهاردهم باب‌های ثلاثی مزید (۴) ۸۸

اوزان ماضی، مضارع و مصدر باب افعال، موارد کاربرد این باب، چگونگی حرکت لام‌الفعل مضارع باب افعال در فعل‌های مختلف، و معنای باب افعال، ماضی، مضارع و مصدر باب استفعال، و بقیه موارد کاربرد این باب، صرف چهارده صیغه مضارع منفی آن و معنای مشهور این باب، باب افعال و اوزان ماضی، مضارع و مصدر آن، موارد کاربرد و معنای این باب، چند نکته: در ملاک تشخیص حروف اصلی از زاید، تقسیم‌بندی باب‌های ثلاثی مزید از جهت حروف زاید، و چگونگی همزه باب افعال و سایر بابها، جدول ابواب ثلاثی مزید و معنای مشهور آنها.

درس پانزدهم باب‌های رباعی مجرد و مزید ۹۳

وزن رباعی مجرد در ماضی، مضارع و مصدر، موارد کاربرد این باب در فعل‌های مختلف، باب‌های رباعی مزید، ماضی، مضارع و مصدر باب تفعیل، و موارد کاربرد این باب و معنای آن، اوزان ماضی، مضارع و مصدر باب افعال، موارد کاربرد دیگر این باب، چگونگی همزه باب افعال، و معنای مشهور آن، جدول باب‌های ثلاثی مجرد و مزید و رباعی مجرد و مزید.

۱۰۰ معلوم و مجهول درس شانزدهم

تعریف معلوم و مجهول، روش مجهول کردن فعل ماضی، چگونگی مجهول کردن ماضی باب مفاعله و تفاعل؛ صرف ماضی مجهول، روش مجهول کردن فعل مضارع، صرف چهارده صیغه مضارع مجهول، روش مجهول کردن امر، صرف امر مجهول، جدول نمونه صرف ماضی مجهول در ابواب ثلاثی مزید و راعی، جدول نمونه صرف مضارع، امر، جحد، نهی، نفی و استفهام مجهول در بابهای ثلاثی مزید و راعی.

۱۰۸ صحیح و معتل درس هفدهم

تعریف صحیح و معتل، تعداد حروف عله، تعریف الف منقلبه، انواع کلمه‌های صحیح: حال و ناسالم، تعریف و اقسام کلمه‌های ناسالم: هموز و مضاعف، اقسام کلمه‌های معتل: مثال، اجوف، ناقص، لقیف، فعل هموز و چگونگی آن، اقسام تخفیف: تخفیف قلبی و تخفیف حذفی.

۱۱۲ مضاعف درس هیجدهم

تعریف فعل مضاعف، معنای ثنوی و اسطلاحی ادغام، شرایط و اقسام ادغام: واجب، ممتنع، جایز، نمونه صرف ماضی مضاعف، ادغام در فعل مضارع و نمونه صرف آن، چگونگی ادغام در فعل امر، نمونه صرف صیغه‌هایی که ادغام در آنها جایز است، جدول صرف مضاعف از فعل سَدَّ.

۱۱۹ معتلات (۱): مثال درس نوزدهم

اقسام اعلال: سکونی، قلبی، حذفی، قواعد اعلال (قواعد مربوط به مثال) قاعده (۱) و نکته آن، قاعده (۲)، نمونه صرف مثال واوی و یایی در ثلاثی مجرد و بابهای مشاور ثلاثی مزید.

۱۲۳ معتلات (۲): اجوف درس بیستم

اقسام اجوف، ادامه قواعد اعلال (قواعد مربوط به اجوف): قاعده (۳)، قاعده (۴)، دو نکته در مورد آن، قاعده (۵) یک نکته در مورد قواعد (۴ و ۵)؛ قاعده (۶)، چگونگی حرکت فاءالفعل ماضی معلوم فعل اجوف، جدول نمونه صرف اجوف واوی و یایی.

معتلات (۳): ناقص و لفیف ۱۲۹
 ادامه قواعد اعلال (قواعد مربوط به ناقص و لفیف): قاعدة (۷)، قاعدة (۸)، قاعدة (۹) و قاعدة (۱۰)، انواع لفیف، چگونگی صرف لفیف مقرون، نمونه صرف لفیف مقرون و مفروق همراه با توضیحات. جدول نمونه صرف ناقص و اوی و یایی، جدول نمونه صرف لفیف مفروق، جدول قواعد ده گانه اعلال؛ روش تجزیه فعل و توضیحات در مورد ستونهای دهگانه جدول تجزیه فعل، جدول تجزیه چند فعل قرآنی، جدول یکصد فعل قرآنی جهت تمرین تجزیه.

بخش سوم / اقسام اسم

ثلاثی، رباعی، خماسی، اقسام مصدر ۱۵۲
 درسیست و سوم
 تعریف اسم، تقسیمات شش گانه اسم: ثلاثی، رباعی، خماسی، اوزان اسم ثلاثی مجرد، اوزان اسم رباعی مجرد، اوزان خماسی مجرد، اوزان ثلاثی و رباعی و خماسی مزید، تعریف مصدر و غیر مصدر، اقسام مصدر: مصدر افعال ثلاثی مجرد، مصدر افعال غیر ثلاثی مجرد و رنهای قیاسی آنها، مصدر میمی و اوزان آن، مصدر مره و نوعی و اوزان آنها.

مشتقات (۱): اسم فاعل و اسم مفعول ۱۶۰
 درسیست و سوم
 تعریف اسم مشتق، اقسام اسم مشتق، تعریف اسم فاعل و اسم مفعول، روش ساختن اسم فاعل و مفعول در ثلاثی مجرد و صرف آن، اسم فاعل و اسم مفعول در غیر ثلاثی مجرد و صرف آن.

مشتقات (۲): اسم فاعل و اسم مفعول معتل ۱۶۴
 درسیست و چهارم
 کیفیت اجراء قواعد اعلال بر اقسام اسم فاعل و مفعولهای معتل، جدول نمونه صرف اسم فاعل و اسم مفعول مثال، اجوف، ناقص و لفیف.

مشتقات (۳): صفت مشبیه، اسم مبالغه و اسم تفضیل، اسم زمان و مکان و اسم آلت ۱۷
 درسیست و پنجم
 تعریف صفت مشبیه، برخی اوزان صفت مشبیه در ثلاثی مجرد، روش مؤنث کردن صفت مشبیه، نمونه صرف صفت مشبیه، تعریف اسم مبالغه، اوزان اسم مبالغه، مذکر و مؤنث بودن صفت مبالغه، تعریف اسم تفضیل، روش ساختن اسم تفضیل، دو نکته در مورد اسم تفضیل، تعریف اسم زمان و مکان، اوزان اسم زمان و مکان در ثلاثی مجرد و غیر ثلاثی مجرد، تعریف و اوزان اسم آلت (ابزار).

درس بیست و هشتم مذکر و مؤنث ۱۷۶

اسم مذکر حقیقی و مجازی، اسم مؤنث حقیقی و مجازی، علامتهای مؤنث، اقسام مؤنث: حقیقی، مجازی، لفظی، معنوی.

درس بیست و نهم متصرف و غیر متصرف ۱۸۰

تعریف متصرف و غیر متصرف، تعریف مفرد، مثنی و جمع، علائقهای مثنی، اقسام و علامتهای جمع: جمع مذکر سالم، جمع مؤنث سالم، اوزان جمع یک کس، جمع الجمع، اسم جمع.

درس سیستادم مصغر و منسوب ۱۸۵

تعریف مصغر، روش ساختن اسم مصغر، چند نکته در مورد کیفیت ساختن اسم مصغر، تعریف منسوب، سه توجه در مورد کیفیت ساختن اسم منسوب.

درس سیست و نهم معارف (۱): ضمایر ۱۸۹

تعریف معرفه و نکره، اقسام معرفه، تعریف ضمیر، اقسام ضمایر، اقسام ضمیر منفصل، اقسام ضمایر متصل، ضمایر حالت رفعی، ضمایر متصل نصیبی، ضمایر متصل جزیی، جدول اقسام ضمایر.

درس سیسیام معارف (۲): اسم اشاره، موصولات، علم، معرفه به آل و معرفه به

اضافه ۱۹۷

تعریف اسم اشاره، اقسام اشاره، تعریف اسم موصول، انواع اسم موصول، تعریف علم، لقب و کنیه، تعریف معرفه به آل، تعریف معرفه به اضافه، روش تجزیه اسم همراه با جدول تجزیه، توضیحاتی در مورد جدول تجزیه اسم و ستونهای هشتگانه آن، نمونه تجزیه چند اسم قرآنی به روش تجزیه جدولی، نمونه پنجاه اسم قرآنی برای تمرین تجزیه.

معرفی کتابهای مجموعه آشنایی با زبان قرآن ۲۱۱

دروه مقدماتی در پنج جلد، دوره متوسطه در پنج جلد، دوره عالی در پنج جلد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الإمام الصادق عليه السلام:

تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي يُكَلِّمُ بِهِ خَلْقَهُ.^۱

عربی را فرا گیرید؛ زیرا کلام خداوندی است که با آن، با بندگان خود سخن گفته است.

هدایت و سعادت انسانها، بدون تردید در گرو فهم و عمل به دستورهای روح بخش قرآن و فرامین مفسران واقع کلام وحی، یعنی امامان معصوم علیهم السلام است که برای فهم کلام وحی، ابتدا باید زبان آن را فهمید.

زبان قرآن، عربی است: «إِنَّمَا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا»^۲ و بدیهی است که برای آشنایی با این زبان، شناخت کلمات عربی و کیفیت ارتباط آنها با یکدیگر بسیار مهم است. علمی که ما را در فهم ساختمان و معانی کلمات و ارتباط آنها با یکدیگر کمک می‌کند، علم «صرف و نحو» است.

کتاب حاضر، حلقه اول از حلقه‌های سه گانه «باحث صرفی در مجموعه آشنایی با زبان قرآن است که نقشی پایه‌ای برای دو مرحله بعد (صرف متوسط و عالی) و جنبه مقدماتی برای مباحث نحوی و بلاغی دارد.

در این کتاب، سعی شده است یک دوره کامل مباحث مقدماتی صرف در قالب سی درس و سه بخش مقدمات، فعل و اسم ارائه شود که در بخش مقدمات، تصویری جامع و اجمالی از علم صرف و در دو بخش دیگر، توضیح و تفصیل آن آمده است.

مباحث، به گونه‌ای تنظیم شده که در هر جلسه درسی (با زمان ۵۰ دقیقه) یک درس قابل ارائه است؛ البته بعضی از درسها مانند فعل مضارع، بخشی از معتلات، ضمائر و ... به جهت اهمیت و با حجم بیشتر آنها، می‌تواند در دو جلسه تدریس شود.

ویژگی‌های کتاب حاضر با توجه به مقدماتی بودن آن عبارتند از:

۱- سعی شده است مباحث با سهولت و روانی ارائه گردد؛ به طوری که استادان محترم براحتی

۲- سورة یوسف، آیه ۲.

۱- بحار الأنوار، ج ۲، ص ۲۱۲.

می‌توانند مجموع مباحث هر درس را آموزش دهند.

۲- مباحث کتاب با ترتیب منطقی و به صورت دسته بندی، همراه با جدولها و نمودارهای مناسب تنظیم شده است.

۳- در پایان هر یک از بخشهای فعل و اسم، بر تجزیه کلمات قرآنی تاکید و محصلان با روش تجزیه جدولی آشنا می‌شوند.

۴- در این کتاب، از ده‌ها آیه و روایت با مضمون‌های بلند به عنوان تمرین استفاده شده تا صرف پژوه، علاوه بر آشنایی با زبان قرآن و سنت در خلال فراگیری قواعد صرفی، با واژه‌ها، مضامین و محتوای آیات و روایات انس بگیرد و همگام با آموختن صرف، قرآن و حدیث را در بیاموزد.

□ نکته و یادآوری

الف) با توجه به تأثیر شگرف و اهمیت پیش مطالعه، قبل از حضور در کلاس و انجام مباحثه و بحث طرفینی بر روی درسها، ضروری است که صرف پژوهان عزیز به دو امر مذکور توجه خاص داشته، استادان محترم نیز از هرگونه راهنمایی و تشویق آنان دریغ نورزند.

ب) بر کسی پوشیده نیست که تمرین و مرور مباحث، نقش اساسی در فراگیری هر زبان از جمله عربی دارد، به همین جهت، بدون حل کامل پرسش و تمرین هر درس، هیچگاه نباید به درس بعد منتقل شد. در پایان هر یک از بخشهای سه گانه کتاب، مناسب است استادان محترم با اختصاص حداقل یک جلسه به مرور درسها، پرسشها و تمرینهای حل شده بپردازند.

ج) از آنجایی که هدف نهایی از مباحث صرفی، آشنایی با منابع و متون دینی و فهم دستورهای روح بخش اسلام است و غرض از این فهم، عمل به مقتضای بلند آنهاست، شایسته است استادان محترم، ضمن توضیح و تبیین نکات اعتقادی، اخلاقی و تربیتی آنها، دانش پژوهان را به عمل به مضامین آنها تشویق کنند.

در پایان ضمن آرزوی توفیق وافر برای مشتاقان آشنایی با کلام پر فروغ الهی، از خوانندگان تقاضا داریم با ارسال آراء و پیشنهادهای سازنده خود، ما را رهین عنایت خویش قرار دهند.

والسلام علیکم ورحمة الله

قسم - ۱۵ تیر ماه ۱۳۷۷